

2-9467
EESTI
RAHVUSLIKUD SUURMEHED

III SARI

NR. 13

K. MIHKLA

LYDIA KOIDULA

ÄRKAMISAJA RAHVUSLIK SUURLÜÜRIK

KIRJASTUSÜHING
„KOOLI-KOOPERATIIV“

Hind 50 senti

Eesti Rahvuslikud Suurmehed

Elulooline kirjastik noorsoole.

Ilmub sarjadena, igas sarjas 6 elulugu - vihikut à 48-64 lhk. Sarja hind broš. kr. 2.50, pappköites kr. 2.70, linases köites kr. 2.85. Üksikvihik 50 senti.

I sari.

Nr. 1. Fr. Toomus: **VILLEM REIMAN.**

Eesti kriitilise rahvusluse isa.

Ülevaade meie rahva olemasoluõiguse teadusliku põhjendaja elust, võitlusest ja tööst. „Üks suuremaist, keda meie pind on kannud“, öeldi V. Reimani surma puhul. Selle suuruse kujunemise ja avaldustega viib meid kaasa Fr. Toomuse asjalik ülevaade.

Nr. 2. K. A. Hindrey: **KINDRAL ERNST PÖDDER.**

Landesvääri võitja.

Kindral E. Pödder on suure ja armastatud väejuhina meie rahva hinge jätnud kustumata jälje. K. A. Hindrey tema isikliku sõbrana annab sellest nii erakordsest isiksusest haruldaselt loomutruu ja lähedase pildi.

Nr. 3. Joh. Lehmann: **JAAN ADAMSON.**

Ärkava rahvusluse eelpost.

J. Adamson on üks ärkamisaja suuremaid kujusid. Tavalise külakooliõpetaja seisukorrast tõusis ta mõõduandvaks rahvajuhiks. Eriti väärib ta tähelepanu Eesti Aleksandrikooli mõtte algatajana. Elukogenud õpetaja ja end. Aleksandrikooli kasvandik annab tema elukäigust kujuka läbilõike.

Nr. 4. J. Pert: **AUGUST WEIZENBERG.**

Eesti visaduse kehastus.

Praegusel põlvel pole sageli enam ettekujutustki sellest, milliste raskustega meie oma aja suurmeestel tuli võidelda. Eriti näeme seda otse muinasjutulikkude tõusu asunikupoja ja talusulase seisukorrast rahvusvaheliselt tuntud kunstnikuks A. Weizenbergi juures.

Nr. 5. K. Mihkla: **EDUARD VILDE.**

Eesti kirjanduse vanameister.

E. Vilde on meile huvitav mitte ainult suure kirjanikuna, vaid ka tema isiklik elukäik on täis dramaatilist põnevust, mida käesolevas vihikus meisterlikult esile tõstetakse.

Nr. 6. A. Päril: **JÜRI VILMS.**

Eesti iseseisvuse märter.

J. Vilmsi kuju on meie iseseisvusvõitluses üks heroilisemaid, kuid ühtlasi traagilisemaid. Juba 28-aastasena tõusis ta üheks meie suuremaks riigimeheks. Ta ei kohkunud riskimast eluga, kui isamaa hüvang seda nõudis, kuni sakslased ta metsikul kombel tapsid. Autoril, kes põhjalikult tunneb J. Vilmsi kodukohta, on läinud korda leida üldsusele seni tundmatuid andmeid tema elukäigu kohta.

EESTI RAHVUSLIKUD SUURMEHED

III SARI

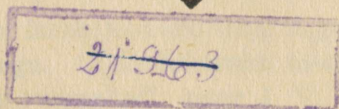
Elulooline kirjastik noorsoole

NR. 13

K. MIHKLA

LYDIA KOIDULA

ÄRKAMISAJA RAHVUSLIK SUURLÜÜRIK

KIRJASTUSÜHING „KOOLI-KOOPERATIIV“
TALLINN 1936

2-65803

A-9467

Koidula ja tema aeg.

Kes eesti noorist ei tunneks Koidulat? Kes meist poleks laulnud tema südamlikke luuletusi, nagu „Meil aiaäärne tänavas”, „Ema süda”, „Sind surmani” ja „Miks sa nutad, lillekene”?

Koidulat tuntakse kõikjal, nii kodumaal kui võõrsil. Pole seda eesti kodu, kus meie suurim naislaulik oleks tundmata. Vähe on ka neid soome haritlasi, kelle teadvusse pole ulatunud Koidula nimi.

Koidula! Milline aupaisteline nimi eesti kirjanduses! Juba see kõla- ja tähendusrikas nimi ülendab eestlaste hingi, sütitab ja vaimustab noori ning vanu. Koidula nime kandjad on paljud eesti tütreid ja naisseltsid. Seda ilukõlalist nime tahaks omada iga eesti naine.

Nagu teame, läheb Koidula nimi tagasi eesti rahvuslikku ärkamisaega. C. R. Jakobson avaldas 1867. a. oma „Kooli lugemise raamatus” paar J. V. Jannseni vanema tütre luuletust, seejuures andes noorele laulik-neiuale varjunimeks Koidula. Nimi leidis kõikide poolt üksmeelset hääkskiitmist ja seda hakati üldiselt kasutama. L u u

letaja ise tarvitas Jakobsoni väljamõeldud nime õige harva. Ta leidis, et ta ei vääri sellist kaunist nime.

Koidula isik on kõige otsesemalt seotud eestlaste rahvusliku ärkamisajaga. Juba tema noorpõlves sündis suur murrang meie ühiskondlikus elus. Vene troonile astus vabameelne keiser Aleksander II, kelle valitsemise ajal toimusid tähelepanndavad uuendused. Uute talurahvaseaduste alusel võisid eesti talupojad endile talukohad päriks osta.

Samal ajal algas tõusuaeg eesti vaimuelus. Koidula isa J. V. Jannseni toimetusel hakkas ilmuma 1857. a. „Perno Postimees”, mis virgutab laiemaid rahvahulki kodumaa kasuks tööle. Eesti ärksamate tegelaste ühisel pingutusel arendati kavakindlalt rahvuslikku liikumist. Püüti teostada Eesti Aleksandri kooli mõtet, asutati teatri- ja põllumeesteseltse, peeti eesti esimene laulupidu ja kutsuti ellu Eesti Kirjameeste Selts.

Rahvuslike suurettevõtete kõrval levitasid isamaalist vaimustust tolle aja kirjandustooted, eriti Fr. R. Kreutzwaldi koostatud kangelaslugu „Kalevipoeg”, mis 1862. a. ilmus rahvaväljaandena. „Kalevipojal” oli palju innustunud lugejaid. Nende hulka kuulus ka Koidula, kes oli neiu-ikkaka jõudnud. Rahvuslus sai tema kõrgeimaks aateks ja sügavaimaks tundeks. Koidulast kujunes eesti ärkamisaja isamaalaulik, selle parimate püüete tõlgitseja ja kehastaja. Talle tundus patuna olla väike suurteel aegadel, mil inimene võib aega luua.

Tunneme hästi Koidula loodud üldlauldavat laulu „Üürike”, milles kurdetakse kiirestikaduva kevade ja salaja sammuva sügise üle. See luuletus on iseloomustav nii luuletajale endale kui ärkamisajale. Kiiresti kadusid Koi-

dula õnnelikud elupäevad, kiiresti möödusid ka eesti rahvusliku kevade elevuslikud aastad.

Eestlaste hinges polnud veel kustunud esimese laulupeo tekitatud isamaaline vaimustus, kui Koidula pidi lahkuma paljudeks aastailks kodumaalt. Ta oli sunnitud oma abielupõlve veetma võõrsil, sünges sõjasadamas Kroonlinnas. Sinna saabusid talle Eestist kurvad teated: lahkeliidid puhkenud ja rahvuslik üksmeel halvatud; vene keel tungimas maakoolidesse ja ametiasutistesse; Kreutzwald ja Jakobson surnud... Mõlemad kannatasid—Koidula haigeveodis, ja kodumaa karmi venestuse tagajärjel, mis tabas meie rahvast 80-ndail aastail, kui Vene keisriks sai Aleksander III.

Ja Emajõe ööbiku elu kustus Eesti ajaloo süngemal aastal, mil vene keel võeti õppekeelena tarvitusele valla-, kihelkonna- ja keskkoolides ning vene keelt mitteoskajad õpetajad tagandati ametist.

Koidula heitlik elukäik arenes rööbiti eestlaste saatuse kujunemisega rahvuslikul ärkamisel ja selle järelajal. Isamaa õnn oli tema õnneks, kodumaa kurbus — tema kurbuseks. Koidula pidutses ja kannatas ühes õnnetu Eestimaaga.

Koidula noorpölv.

Vändra kihelkond Pärnumaal on andnud rea välja-
paistvaid eesti tegelasi. Säl on sündinud ja kasvanud
Koidula oma isa Johann Voldemar Jannseniga, Lilli Su-
burg, Ernst Särgava-Peterson jt.

Looduslikult ei peida Vändra endas erilist ilu. Maas-
tik jätab üldiselt ühetoonilise mulje. Talvel kaunistav
ümbrust lumitunud okaspuumetsad, millede kuulsus
ulatub kaugesse minevikku; suvel veetlevad matkajaid
lokkavad viljapõllud, kõrged kase- ja haavasalud, lillerik-
kad aasad ja looklevad jõekesed.

Koidula sünnipaik — Vändra ühekordne puust köstri-
maja — pole tänini püsinud. Ta on aastakümnete eest
tules hävinud. Järele on jäänud vaid rohtunud vunda-
ment praeguse köstrimaja kõrval.

Luuletaja kodukoha ümbrus pakub vähe vaatamis-
väärsset. Köstrimaja asetseb umbes kilomeetri kaugusel
kirikust, suure maantee ääres. Elamu ümber on õuna-
puuaed, allpool karjamaa ja vasikakoppel tiigiga ning
eemal paks mets.

Vändra köstrimajja asus J. V. Jannsen elama 19-aas-
tase noormehena 1838. a., mil ta valiti selle koguduse
kõsterkoolmeistriks. Jannsen põlvnes põlisest möldrite

suguvõsast. Tema vanaisa Mats oli haruldase kehajõuga eesti iseteadev maamees. Ta hukkus jõkke ühes appihüüdma uppujaga, keda oli rutanud päästma. Jannseni isa, nn. Möldri-Aadam, oli tavaline talumees.

Oma isa kaotas Jannsen 7-aastasena. Tema kasvatajaks jäi ema Mall, kes oli väljapaistvalt sõnaosav jutustamisel. Tark ja lõbusatujuline ema pärandas pojale elurõõmsuse, huumori ja jutustamisande.

Kösterkoolmeistrina naitus Jannsen endise Vändra köstri vennatütre Emilie Koch'iga, kes oli rahvuselt sakslane. Nende iseloomud erinesid suuresti teineteisest. Polnud sugugi loomulik, et lõbus, sõbralik ja jutukas eesti rahvamees nais ägedaloomulise ja uhke juustumeistri tütre, kes oli päälegi saksa soost Kochide sugukonna haiguseidude — närvlikkuse ja vähktõve — kandja. Nähtavasti oli Emilie Koch oma välise iluga nii sügavat mõju avaldanud Jannsenisse, et ta ei saanud teisiti, kui pidi temaga naituma.

Kaks nädalat enne jõule, 12. (24.) detsembril 1843. a. sündis Jannseni esimene tütar, kellele nimeks pandi Lidie Emilie Florentine. Tarvitusele võeti neist eesnimedest ainult esimene, kusjuures kirjas märgiti Lidie asemel Lydia (loe: liidia).¹⁾

Isaliku rõõmuga mainib Jannsen oma tütrekese esimesi elupäevi: „Issand andis mulle tütre, kes on olnud juba enam kui kümme kuud minu rõõm ja kelle sündimise järele mu armas naine jäi haiglaseks ning on seda veel praegugi.” Tütar Lydia tõi küll perekonda õnnesädeluse,

¹⁾ Koidula kolm ristinime — Lidie, Emilie, Florentine — esinevad Vändra ja Pärnu Eliisabeti koguduse meetrikaraamatuis ja Pärnu tütarlastekooli sisseastumisraamatus (2. VIII 1854). Sama kooli tunnistusraamatus leidub esiti Lidie, hiljem Lydia.

kuid abikaasa haiguse tõttu ei saanud Jannsen seda täielikult maitsta.

Vändra köstrimajas kõneldi koduse keelena saksa keelt. Ainuüksi talurahvaga jutlemisel kasutati nn. maa-keelt. Nõnda kuulis Koidula oma esimesil eluaastail päämiselt saksa keelt, mis sai ta esialgseks emakeeleks. Eesti keelt õpetas talle isa. Hiljem puutus Lolla (nii nimetati Lydiat lapsepõlves) sageli kokku talulastega. Nende seltsis õppis ta eesti keelt rääkima.

Lapsepõlves oli Koidula lemmikpaigaks köstrimaja aed. Sääli imetles ta iseäranis lillepeenarde ilu, nagu ta ise sellest jutustab: „Kui lapsena varahommikul aeda astusin ja lillepeenraid, mis õhtul alles nuppudena tukkusid, nüüd kõik täis õisi nägin, siis jäin sõna lausumata seisma kui ime ees.” Viie-, kuueaastasena hakkas Lydia jälgima Vändra metsade müha. Isa võttis ta sageli endaga kaasa sõitule. Neil matkadel kiindus Lolla säälsesse loodusesse. Teda liigutas sisemiselt Vändra maastiku tagasihoidlik ilu.

Kauni loo jutustab Jannsen oma tütre lapse-east. Lydia on alles põlvepikkune, kui ta kord, nukk süles, tuleb isa juurde, kes on parajasti „Sõnumitoojat” kirjutamas, ja küsib temalt lapseliku tõsidusega:

„Isa, pai isa, kellele sa kirjutad?”

„Ma kirjutan eesti rahvale, mu laps, nende rõõmuks ja õpetuseks,” kostsin mina, „mine sa jälle ema juurde kanni tegema...”

„Aga isa, kui sina pisukeseks jääd ja mina suureks saan, kas lubad mindki neile kirjutada ühe tillukese raamatu, isa, kas lubad?”

„Ja muidugi, mu laps, sina oled ju eesti lapselaps, kes sulle siis seda keelab.”

„Aga isa, kas löikad mulle sule ja lased omal toolil istuda, kas lased?”

„No jaa, jaa! Mine nüüd, ema kutsub.”

— „Sellega sain ta igakord kaelast ära. Jumala käes on küll kõik võimalik, mõtlesin iseeneses, aga sinul, lapsukene, on veel mitu tuult jalgade all.”

Köstrimaja õuest läks rohtunud tänav maanteele. Sel aia-äärsel tänaval, kus kasvasid kasteheinad põlvini, armastas Lolla mängida. Neiu-eas avaldas Koidula need kaunid lapsepõlvemälestused laulus „Meil aia-äärne tänavas, kui armas oli see!”, eeskujuna kasutades vastavat saksaakeelset laulu.

Metsatagusest Vändrast pääses Koidula oma seitsmendal eluaastal Pärnu Ülejõe alevikku. Ta isa sai säääl parajasti ehitusel oleva külakooli juhatajaks-õpetajaks. Uus koolimaja valmis 1850. a. sügisel ja Jannsen asus sinna oma perekonnaga elama.

Uus asukoht erines maastikult mitmeti Vändrast. Koolimaja asetses kruusatatud maantee ääres, mille mõlemal pool kasvasid suured kased, tuulega salapäraselt sahisedes. Kaskedesalust maanteest põhja pool laiusid koolile kuuluvad põllud, $18\frac{3}{4}$ vakamaa suuruses, lõuna pool oli Pärnu jõe kallas, kust avanes vaade linnale ja merele. Sageli viibis Lolla oma vähemate vendadega jõe-kaldal ja jälgis jõel liuglevaid purjepaate. Kustumatud mälestused jäid talle jõe ääres veedetud jaaniõhtuist, mil jõekaldail loitsid jaanituled.

Hoopis vastupidiseid muljeid tekitas tormi ajal laine-tav jõgi, mis järjest tõusis ja ähvardas kalda-äärseid maju enda alla matta.

Kodus tundis Koidula rohkem muresid kui rõõme. Isa

palk oli väike, perekond aga suurenes iga kahe aasta tagant ühe lapse võrra. Seetõttu muutus majanduslik kitsikus kord-korralt raskemaks. Päälegi oli Koidula ema haiglane ja lebas nädalate kaupa haigevoosis.

„Kehva perekonna saatus on tõesti raske: igal pool on puudus, naine voodis haige, kukrus ei ole krossigi, ja kuus last on toita!” kirjutas Jannsen ahastuses.

Rasked perekondlikud olud muutsid Koidula lapsepõlve-aastad süngeks. Ta ei saanud oma varasemaid nooruspäevi lustlikult ega vabalt veeta, vaid pidi oma õe Geninkaga (Eugeniega) nooremaid vendi hoidma ja haiglasele emale abiks olema köögis.

Koidulat ei huvitanud põrmugi majapidamine. Söögivalmistamise mure armastas ta veeretada ikka oma noorema õe õlgadele. Ja kui ta mõnikord oli sunnitud üksinda toitu valmistama, siis juhtusid enamasti äpardused. Koidula võttis kööki raamatud kaasa ja süvenes lugemisse, unustades täiesti pudrupaja ja lastes pudrul põhja kõrbeda. Enam rahuldas teda nooremate vendade hoidmine, sest sel alal tundis ta end kodus olevat. Vennad olid talle sõnakuulelikud ja täitsid vastuvaidlemata tema käske.

Juba varakult avaldus Koidula olemuses midagi iseäralikku, mis oli pärit nagu teisest maailmast. Oma õest Geninkast erines ta silmanähtavalt. Koidula oli kasvuaastas pikk ja kõhn. Ta kahvatu nägu jättis haiglase tütarlapse mulje. Terashallid silmad väljendasid kord iseteadvust ja kõrkust, kord unistuslikkust ja nukrust. Seevastu õde Geninka oli elurõõmus, ümmarate näojoontega ja õhetavate põskedega. Talle sobis hästi perenaiseamet, Lollaks nimetatud Koidulale aga vaimne tegevus.

1854. a. sügisel astus Koidula Pärnu linna saksakeel-

sesse tütarlastekooli, et jätkata isa Jannsenilt saadud kodusust õpetust. Esimesest õppeaastast päale kuulus ta parimate õpilaste hulka. Nii kodune hoolsus kui edasijõudmine olid hinnatud tema koolitunnistustel enamasti kas hää või väga hää'ga. Ainult üksikjuhtudel poldud tema õppimisega rahul. Mõnikord leidusid ta tunnistustel sääraseid märkused, nagu: „Annete poolest võiks edu parem olla”, „Kui usinus andeid vastaks, oleks edu suurem”, „Kodune hoolsus võiks parem olla” jne.

Koidula hooletus õppimisel oli tingitud rasketest kodusustest oludest. Kuna ta pidi tihti ema asendama lastetoas, ei saanud ta korralikult koduseid õppeülesandeid täita. Oli ka neid juhtumeid, kus isa saatis ta enda asemel koolilapsi õpetama. Asetäitja koolipreilina oli Koidula tõsine ja väherääkiv. Ta laskis õpilasi lugeda ja kirjutada. Kes hästi ei osanud või vallaatust tegi, selle saatis ta nurka.

Päale selle kannatas Koidula kooliaastail nõrga terveise pärast. Koolipõlve algul ta põdes rasket närvipalavikku, millest tervenenes alles keskmistes klassides. Haigus tekitas vaimset loidust ja pidurdas edukat õppimist.

Kuid kooli lõpul oli ta täiesti terve. Kui nooremais ja keskmises klassis tuli õpetajail kaunis tihti virgutada Koidulat hoolsamini õppima, siis viimaseis klassis otseimetleti tema usinust ja tähelepanelikkust. Tema lõputunnistusel olid kõik ained väga hääd.

Kogu kooliaja kestel osutas Koidula häid teadmisi saksa keeles, ajaloos, loodusteaduses ja usuõpetuses. Hästi jõudis ta edasi ka oskusaineis — joonistamises, ilukirjas ja käsitöös. Kuid Koidula harukordsed võimed avaldusid kirjalikes töis, mis olid meisterlikult kirjutatud. Kord loeti tema kirjand kogu klassile ette

ja kooliõpetaja tähendas: „Siin sa näitad, mis võid”. Kõige halvemini edenes ta vene keeles, mille hindeks oli sageli rahuldav.

Koidula, kes oli koolitüdrukuna lihtsasti riietatud, ei meeldinud saksa soost kaasõpilastele. Nad kohtlesid teda üleolevalt ja jagasid talle isegi pilkavaid märkusi. Lühikest aega sõbrutses Koidulaga Lilly Suburg, kes laenas kaasõpilastest hüljatud Lollale raamatuid ja muid koolitarbeid ning käis teda külastamas. Ühel õhtul viibis Suburg oma kooliõe juures Ülejõe koolimajas. Tütarlapsed istusid vanal rudiseval sohval ja siin luges Koidula sõbrannale ette oma esimese saksakeelse luuletuse. Nad olid mõlemad seejuures väga liigutatud.

Kuid lähem hingeline kokkukõla puudus Koidula ja Suburgi vahel. Olud, milledes nad elasid, ja iseloomud olid neil niivõrd erinevad, et nende vahekord ei saanud südamlikuks sõpruseks kujunedagi. Kodus hellitatud Suburg ei suutnud kuigi kaua olla truul sõbranna Koidulale. Ta hakkas kadestama Lollat, kelle kirjandeid koolis kiideti ja kes kodus septses luulesalmikuid. Sellele lisanes veel varanduslik vahe: Suburgi vanemad olid jõukad, Jannseni perekond vireles aga vaesuses.

Iseäranis ei meeldinud Suburgi emale tema tütre sõprus Koidulaga. Tema hingesse ei mahtunud see, et tema tütar, kes oli alati uhkeis riideis, sõbrutses vaese koolmeistri tütreaga. Ta otsis parajat juhtu, et seda sõprust katkestada.

Kord jäänud Suburgi korteris paar hõberubla kaotsi. Et Koidula samal päeval käinud säääl üht raamatut laenamas, siis hakanud teda Suburgi ema varguses kahtlustama ning levitanud seda kuuldust seltskonnas ja tütre kaudu isegi koolis. Oma tütre sõpruse Koidulaga keelanud ta täiesti ära.

Nii sattus Koidula ootamatult Suburgite halastamatu põlguse alla. Teda ei peetud ainult varastamishimuliseks tütarlapseks, kes iga näppusattuva eseme omandab, vaid temast kõneldi kui kõige halvemast ja korratumast koolitüdrukust. Suburgid teadsid jutustada, et Koidula käivat koolis määrdinud riideis, pesemata kaela ja kõrvatagustega. Koidulal polevat mingit maitset ei riie-tamisel ega soengu tegemisel. See meeldiv soeng, mis leidub tema noorpõlve ülesvõttel, ei vastavat tõe, sest need juuksed joonistanud päevapiltnik varju järgi pil-distamisel juurde.

Koidulal, kes oli tundelise hingega, polnud kerge ta-luda seda alatut laimu. Ta oli teadlik oma puudustest, aga valusasti riivas tema hinge teadmine, et teda ülekohtuselt süüdistati!

Nagu Koidula ise jutustab, olnud tal lapsest saadik halvaks harjumuseks lugema hakata kõi-ki raamatuid, mis talle silma puutusid. Kord saatnud kooli-õpetaja teda oma tuppa midagi tooma. Sääl märganud ta laual lahtist raamatut ja unustades oma ülesande hakanud seda lu-gema. „Lugesin ja lugesin,” kirjutab Koidula: „see oli pää-tükk „Kristus” ja seletas piibli lugude tekkimist, — ku-

Koidula rahvariideis.

ni raamatu peremees mind otsima tulles raamatu käest ära võttis ja mulle pika jutluse sellest pidas, „mis tütarlapsele kõlbab”. Pärast ei ole ma raamatut enam näha saanud, ja minu mõtetes liikus sagedasti küsimus:

„Miks ta siis ise teda loeb, kui see teistele ei kõlba?”

Selle lapselikust uudishimust kantud halva kombe võime Koidulale kui tulevasele luuletajale andestada. Et Koidula oleks omanud muid pahelisi kalduvusi, selle kohta pole olemas mingeid veenvaid tõendusi.

Kuid Koidula polnud säärane, kes oleks murdunud väliste olude survel. Tal oli selleks küllalt üleolevust ja hakkavust, et end lahti rabelda kaasinimeste laimust ja toorusest. Tema nooruslikku optimismi iseloomustavad ta enda sõnad: „Käi kindlalt! Pää kõrges! Aeg annab arutust!”

Rahvamees Jannsen asutas ülejõel laulukoori ja kutsus sageli enda juurde ümbruskonna ärksamaid mehi ja naisi. Pühapäeviti käidi koolimajas, nooremad laulmas, vanemad juttu ajamas. Nende hulgas viibis ka Koidula, olles elavalt huvitatud eestlaste elust ja püüdeist. Taluiniimestesse suhtus ta nagu isa Jannseni sõbralikult ja lähkelt. Kokkupuutumisel lihtrahvaga õppis Koidula üha rohkem tundma selle keelt ja raskeid ühiskondlikke olusid.

Suvekuudel töötas Koidula koolimaja aias ja põllul. Tema hoolde usaldati lillepeenrad. Kevadel seadis ta nad korda ja põuaseil suvepäevil elustas ta janunevaid lilli tiigiveega. Kui Jannsen korraldas kibedal tööajal talgud, viibis ka Koidula talguliste ridades. Teda on nähtud ristikheinapõllul loogu võtmas ja rukkipõllul sirbiga rukist lõikamas.

Kui Jannsen toimetas „Perno Postimeest”, oli tütar Lydia tal alati abiks. Ta kirjutas ümber isa töid või pani neid kirja etteütluse järgi. Vanemaks saanud, pidi ta juba iseseisvalt sõnumeid koostama ja võõrkeelsete teoste esikujul eestikeelseid jutustusi kirjutama. Esimese pikema

sulesünnitusena tõlkis ta vabalt eesti keelde jutu „Ojamölder ja temma minnia”, mis ilmus 1863. a. eesti rahva rõõmuks ja õpetuseks. Talle makseti selle töö eest 15 rubla honorari.

1861. a. detsembris lõpetas Koidula Pärnu tütarlaste kooli. Aasta pärast omandas ta Tartus õiendatud eksami kaudu kodukooliõpetaja õigused. Kuid kasvatustöö ei huvitanud eriliselt Koidulat. Isa tungival soovil pühendus ta ajakirjanduslikule tegevusele. 1862. a. suvel oli Koidula Pärnus leeris. Ta oli üle saanud lapsepõlve kannatustest ja lähenes oma elu kaunimale ajastule.

Rahvuslikul kevadel Tartus.

Osalt majanduslikel põhjusil, osalt ideelistel ülesandel lahkus Jannsen oma perekonnaga 1863. a. detsembris provintsilinnast Pärnust ja siirdus kultuurikeskusesse, ülikoolilinna Tartu elama. SääI nõutas ta kiiresti ajalehe väljaandmise loa ja hakkas toimetama ning omal kulul väljaandma ülemaalist ajalehte „Eesti Postimees”. See nädalaleht, mis leidis laialdast poolehoidu, päästis Jannseni perekonna ainelistest raskustest. Mõne aasta pärast ostis Jannsen endale Tiigi tänava äärde lihtsa ja koduse puu-elamu. Koidula sai omaette toa maja ülemisel korral.

Jannseni majal oli haruldaselt ilus aed. Aias kasvasid õuna- ja pirnipuud, marjapõõsad ja roosid. Tagapoolses aianurgas oli lehtla suure tamme ja pärna varjus. SääI armastas Koidula istuda ja endamisi unelda. Keset rohe- nevat muru oli purskkaev; klaasrõdu uppus viinapuulehes- tikku. Nagu Koidula jutustab, on ta jälginud läbi viina- puulehtede suve- ja sügisõhtuil kuuvalgust. Aias veetis ta oma vabad hetked, nautides looduse ilu ja kogudes uut jõudu ajalehe toimetus- ja talitustööks.

„Eesti Postimehe” toimetamisel töötas Koidula käsi- käes oma isaga. Koguni suurem osa toimetustööst lasus tema õlgadel. Jannseni parem käsi oli haige, ta ei saanud

ise kirjutada. Tütar Lydia pidi tema artiklid ning teated nagu varem Pärnus etteütluse järgi üles kirjutama. Pääle selle oli Koidula ülesandeks parandada trükipoog- naid, pidada kirjavahetust lehe kaastööliste ja tellijatega, kirjutada aadresse ja ära saata lehti postiasutisse. Sageli tuli tal töötada hommikust keskööni puhkamata. Ta ise kirjutab oma suurest töökoormast järgnevalt: „Olen oma isa vanem laps ja ainus abi tema töö juures... Ma ei ole vĕinud peatuda ega puhatagi,—olen pidanud tööd tegema nagu sulane adra taga või õigemini hobune adra ees... Juba paar nädalat ma ei leia öösel und... hommikust kell 6 kuni vahel keskööni „Postimehe” talituse laua taga istudes.”

Ülejõukäiva töö tagajärjel lebas Koidula vahetevahel haigevoosis. Aga ta ei lakanud töötamast, sest ta hellitas endas suursugust mõtet, et elu kohustab tegutsema ühiskonna hääloluks. „On olemas tõsine jumalanna, kelle mustad käskivad silmad võivad vaadata ometi nii rõõmsalt: Kohustus. Need silmad, — nad vaatavad mind juba mõni aeg nii väga tõsiselt,” — nii kirjutas tööst tüdimatu Koidula, olles haaratud kohusetundest.

Raske töökoorem ei jätnud oma kurnavat mõju avaldamata. Nagu teame, oli Koidula kehaline tervis juba koolipõlves nõrk. Seda enam oli ta tööst ülepingutatud organism vastuvõtlik haigustele. Vahetpidamatust kirjutamisest haigestus ta parem käsi. Siit sai alguse Koidula luuvalu, mis andis end hiljem teravasti tunda. Vahetevahel keelab arst tal igasuguse kirjutustöö mõneks nädalaks. Nii tüütav oli Koidula igapäevane töö, et haiguse- aeg osutus talle kosutavaks puhkuseks.

Hoolimata üleliigsest tööst ja haigusest töötab Koidula jääda oma isa ustavaks abiliseks kuni tema surmani. „Mina olen oma isa vanem laps ja ainus abi tema

töö juures," sõnab Koidula. „Mina olen suureks saanud isa vaimus ja isa kirjutuslaua taga, — ma jään ka sinna seni, kui ta hallid vanad silmad on veel lahti. Keda võiks ta enam uskuda kui oma last? Kelle käest rõõmsamat abi oodata kui oma lapse käest?”

Samal ajal, kui Koidula väsimatult töötas „Eesti Postimehe” toimetuses, muutus rahvuslik liikumine kodumaal järjest elavamaks. Rahva majanduslik olukord paranes ja isamaaline ühtekuuluvuse tunne haaras laiemaid hulki.

Tulihingeline Koidula, kes oli lähedases kontaktis oma rahva rõõmude ja muredega, ei suutnud vaikides päält vaadata sündmuste arengut oma armastatud isamaal. Ta tundis sisemist kutsumist võtta osa eestlaste rahvuslikust äratustööst. Koidulast sai isamaalaulik, kes oma pühamad tunded ja õilsamad soovid avaldas lauludes, et rahvuslikult sütitada eesti poegi ja tütreid.

Koidula oli alles 23-aastane, kui temalt ilmus esimene luuletuskogu „Vainulilled” (1866). Alandlikult, väikese ja halva vainulillekesena astus laulikneiu lugeja ette. Piskuga tahtis ta kaasanimesi rõõmustada, pakkudes südamlikke ja mahedatoonilisi laule, nagu „Meil aia-äärne tänavas”, „Juba kase ladvalt lehed lang’vad” jt. Kõrgendatud paatost julges ta kasutada „Vainulilled” ainsas isamaalaulus „Kaugelt koju tulles”:

Eestimaa, Eestimaa,
Kes mind võtnud üles kasvata!
Eesti leib, mull’ üksi magus maitseed,
Eesti piir, mind üksi kindlalt kaitsed!
Tänu Isale, et tereta
Voin sind jälle, kallis isamaa!

„Vainulilled” autor polnud veel üldsusele teatavaks

saanud, kui ilmus Koidulalt teine luuletuskogu päälkirjaga „Emajõe ööbik” (1867). Selle kogu isamaalaulud vangistasid lugejate meeli, tungisid nende südamesse. Siin leidsid sellised tundesügavad isamaahümnid, nagu „Sind surmani”, „Mu isamaa nad olid matnud” jt.

Sind surmani küll tahan
Ma kalliks pidada,
Mu öitsev Eesti rada,
Mu lõhnav isamaa!
Mu Eesti vainud, jõed
Ja minu emakeel,
Teid kõrgeks kiita tahan
Ma surmatunnil veel!

C. R. Jakobson kirjutas vaimustusega luuletuskogu „Emajõe ööbiku” ilmumisel: „Tõesti, toogu eelolev aeg, mis ta toob, kuulsaid laule ja laulikuid — nimetatud laulud kõlavad ja elavad ikka nende kõrvus, kuni elab eesti keel.”

Isa Jannseni nõuandel avaldas Koidula luuletusi ka „Eesti Postimehe” lisalehes ja kalendris. Neis laules leegitses sama palav armastus kodumaa vastu. Tuletagem meelde ta kunstikauneid rahvuslikke laule „Eesti muld ja ja Eesti süda” ning „Miks sa nutad, lillekene?”, millele üldlauldavus ja haaravus on kandunud põlvest põlve. Kes meist on võinud aimata, et need südamest tulnud luuletused on esmakordselt ilmunud lisalehe vähenõudlikel veergudel?

Koidula pateetilistes isamaalauludes tungib esimest korda esile ta hinge suur tundejõud. Ta ülistab isamaa-armastust suurimaks väärtuseks, kodumaale töötab ta sur-

mani ustavaks jääda ja tema palavaimaks sooviks on puhata Eestimaa mullas. Tema isamaalüürikas sulanevad teineteisesse luuletaja isiklikud tundmused ja kogu rahva elamused. Kirjanik kannatab ühes rõhutud kodumaaga ja sisendab rahvasse lootusi vabanemiseks orjaõöst. Koidula õilis hing ja tundeergas süda avalduvad tema isamaalüürikas. „Nii vaimustatud ja suurevõimulisi laule isa- ja kodumaast ei suuda küll enam keegi tema järel luuletada. See on luulevaim, mis nende läbi rahva südamesse teed leiab,” kirjutab J. Bergmann.

Ja mis südamest on tulnud,
Mingu jälle südame.

Koidula esimese luuleperioodi kõrgajal algab tema kirjavahetus lauluisa Kreutzwaldiga. Isa Jannsen ei saanud Võru tohtriga hästi läbi. Valgustatud mõtteviisiga Kreutzwald hurjutas tihtipääle „Eesti Postipapat” (nagu Jannsenit üldiselt nimetati) tema kirikliku vagaduse ja vana kirjaviisi tarvitamise pärast. „Kasulises kalendris” riivas Kreutzwald pilkavalt ka Jannseni tütart Lydiat, soovitades noormeestele eemale hoiduda selliseist „kirjanitseist”, kes hülgavad nõela, sukavarda ning lemekulbi ja pühenduvad orjavitsalisele raamatukirjutamisele.

Haavunud Koidula kirjutas mõnenädalase kõhklemise järele (7. nov. 1867) oma esimese kirja Kreutzwaldile õienduseks ja selguse nõutamiseks. „Nüüd, Kalevipoja laulu looja, nüüd, meie rahva lauluisa,” kirjutab paluvalt Koidula: „ütelge mulle, mis ma pean tegema, ja kui Teie seletate: „Jäta maha, mis pääle sulle jõudu ei ole antud”—ma tahan ustava südamega kõik laulu sünnitamist püüda läinud aegade rüppe matta, südames ära suretada, mis laulma sunnib!! Ma tahan siis endale mujalt tööd

püüda leida, mis südant vaigistab ja mind lubab ära unustada, et inimene ei ole maailma loodud söömiseks, joomiseks ja tühja üle tühje sõnu vahetamiseks.”

Kreutzwald vastas Koidulale sõbralikult, mitte kui „rahva lauluisa” ja „kuulus Viru laulik”, nagu Jannseni tütar teda nimetas, vaid kui „üks nõder, ekslik inimese loom”. Nii sai alguse Koidula ja Kreutzwaldi kirjavahe- tus, mis kestis kuni 1873. aastani.

Esiialgu tunneb Koidula end Kreutzwaldi õpilasena, ta pöördub lapselikus austuses lauluisa poole. Viru laulik pole ka kitsi oma isalike nõuannete jagamisel. Ta arvus- tab pikemalt Koidula „Emajõe ööbikut” ja annab talle ku- letamiseks näpunäiteid. Nende vahekord muutub iga kir- jaga üha südamlikumaks.

1868. a. ülestõusmise pühade aegu sõitis Kreutzwald Tartu Koidulale külla. See külaskäik lähendas kirjavahe- tajaid teineteisele. Mõlemaile tundus kauaigatsetud kok- kusaamine sellise sumursündmusena, et nad ei osanud endile aru anda, kas oli see unes või ilmsi. Pärast külaskäiku jäi neile tunne, et nad on jõudnud vastastikuse mõistmi- seni. „Teie olete see ainuke, kes mind tõesti on tundnud ja minust aru saanud,” kirjutas Kreutzwald. „Seepääle toetades loodan, armas Lydia, et praegustest heietest saa- me sõpruse paela punuma, mis nii kaua kestab kui hin- geõhk meie sees.”

Samal suvel matkab Koidula taasnägemise rõõmus postvankriga Võrru, et vastukülaskäiku teha Kreutzwal- dile. Lauluisa ootab igatsusega tema saabumise hetke. Kuid see kohtamine valmistab kummalegi meeletuska. Koidula on sunnitud Kreutzwaldi abilikaasa pahameele pä- rast ootamatult Võrust lahkuma. Selle tagajärjel katkeb kirjavahetus kolmveerandaastaks.

Vahepääl valmistutakse Tartus esimesele laulupeole. Isa Jannsen ja Koidula on kibedasti ametis. Jannseni õlgadel lasub rahvusliku pidupäeva üldkorraldus, Koidula ühes teiste agaramate eesti naistega korraldab asjade loterii, et soetada majanduslikke võimalusi rohkearvulise külalispere vastuvõtuks.

Laulupeo auvõõrad nii kodu- kui ka välismaalt kogunevad Jannseni majja, mis oli tollal koonduskohaks eesti rahvajuhtidele. Vastuvõtust Jannseni kodus jutustab laulupeost osavõtja, ungari keeleteadlane Hunfalvy: „Sisse astudes võttis meid just praegu koju tulnud majaisa vastu ja esitas mind oma perekonnale. Lühikese vestluse järel läksid ära proua Jannsen ja üks tütar, kes näib ema majapidamise asjus aitavat, ja kõnelust juhtisid nüüd ainult majaisa ja meie seltsi jäänud teine tütar, kel, nagu kõigest paistis, oli miskisugune vaimline ülivõim majas. See on Lydia, esimene eesti naiskirjanik. Ta paksud tumedad juuksed, mille toob uueaegne soeng hästi nähtavale, varjutavad kõrget otsaesist ja ilusat, jah, kaunist nägu, mis avaldab tundesügavust ja mõtterikkust. Ta hääel on meeldiv, ta kõne ja liigutused on elavad.”

Eesti esimene laulupidu õnnestus üle ootuste hästi. Lauljaid oli palju, kuulajaid veel rohkem. Kõik olid vaimustatud ja kõrgendatud meeleolus. Tunti end üksmeelse perena, isamaaliselt häälestatud iseteadva rahvana.

Rõõmutuhinas kirjutas Koidula pärast pidupäeva oma isalikule sõbrale Kreutzwaldile: „Nüüd on nad mööda, armas papa, kõik need rõõmsad, äratavad, nii suure mureliku põnevusega oodatud, nii suure mõnuga läbi elatud ja tagant järele veel nii kosutavalt meeles mõlkuvad pidupäevad!”

Elevuslik laulupeo meeleolu ei haihtunud Koidulas nii

pea, vaid püsis tema tukslevas südames veel nädalaid ja kuid, koguni aastaid. See rahvuslik suurettevõte haaras kogu ta olemust ja jättis ta leegitsevasse hinge kestva jälje.

Pääle laulupidu vahetasid Koidula ja Kreutzwald veel mõni aeg vastastikkku kirju. Nende vahekord oli põhjalikult muutunud. Koidula seisis oma hiilguse tipul, teda hinnati kõikjal kui eesti rahvusliku ärkamise suurlaulikut. Kreutzwaldi kuulsus oli tumenemas. Vanadus hakkas piirama ta mõttelendu. Koidula suhtus temasse kui häässe taadikesse, kelle elutarkusel polnud piire.

Kreutzwaldi kirjad avaldasid suurt mõju Koidulasse. Keegi polnud Koidula vaimumaailma nii lähedalt tundma õppinud ega seda nii õieti mõistnud kui Viru laulik. Olles mitu aastat järgemööda vaimses kontaktis tolleaegse eesti suurkirjanikuga, võis Koidula hingeliselt rikastuda ja kujuneda samasuguseks vaimseks suuruseks, nagu oli ta õpetaja, eesti „Kalevipoja” looja.

Koidula oli neiupõlves väga ilus ja vaimukas. Kaas-aegsed kirjanikud ei leia sõnu laulikneiu ilu ja kõrgete vaimuannete kirjeldamiseks. „Harva valab loodus oma iluandeid nii rikkasti kellegi inimese pääle välja, kui seda Koidulale oli sündinud. Tema oli ärarääkimata vaimurikas naisterahvas. Tema terve isedus oli nagu luulelist õhku täis. Iga sõna, mis ta suust kuuldus, oli enne nagu iluduses valatud,” kirjutab K. A. Hermann. — „Vaimu poolest oli ta elav nagu tuleleek, ta ei olnudki nagu inimene, vaid ainult hingeõhk kõrgemast maailmast,” ülistab teda A. Reinvald.

Austajaid oli Koidulal palju, aga ükski neist ei julgenud temale läheneda. Teda imetleti kauguses. Seepärast jäid Koidula armastustunded vastukõlata.

Teotahteline rahvamees C. R. Jakobson kuulus Koidula südamelähedaste sõprade hulka. Ta oli vangistatud laulikneiu tundekiirgusest ja mõttevabadusest. Võimsaõnaliselt rõhutas Jakobson Koidulale tema rahvuslikku kutsumust: „Teid on Jumal loonud, et Eesti isamaa hääks elate; ärge seda julgege ära unustada!” Jakobsoni ja Koidula sõprus oli liigselt seotud rahvuslike ülesannetega, nii et see ei saanud kujuneda isiklikuks armastuseks.

1870. a. sõitis Jannsen oma mõlema tütreaga Aleksandri kooli komitee asutamiskoosolekule Helme, Tarvastu ja Viljandi. Sellest matkast võttis osa ka Koidula venna koolisõber. „Küll oli lõbus sõit!” kirjutab Koidula oma vennale. „Sinu asemel sõitis meiega kaasa su koolisõber Johannson, kes näitles „venna osa” igal juhul innukamalt kui Sina millalgi oleksid osanud; me saime häädeks sõpradeks.” Koidula ja Carl Johannsoni vahel tekkis mõlemapoolne tuline armastus. Vanemad olid aga sunnitud selle vahekorra lõpetama, sest C. Johannson oli alles kahekümneaastane gümnaasiumiõpilane. Koidulale oli ta pigem hoolealune kui armastatu.

Üldse võime Koidula armastusest kõnelda vaid umbkaudu, sest ta salajasemad tundeavaldused on varjutatud udulinikuga. Koidulale pakkus see platooniline armastus pääle üürikese õnne suurt südamevalu ja ahastust.

Laulikneiu on oma tookordseid vahelduvaid meeleolusid ja halbu eelaimusi huvitavalt sõnastanud kirjas Kreutzwaldile:

„Kõik läheb nii ruttu minust mööda ja on nii kirju nagu pildid kaleidoskoobis: silmad vahivad masinlikult sisse, sest iga teravam pilk paneb nad valutama!”

„Minu kevad on mööda, ja suvetormid on palju, palju õisi ära hävitanud, — tunnen enese nüüd sagedasti nii väsinud, nii ütlemata mahajäetud olevat, ja pean ometi

nüüd enam kui iialgi enne sellest ära andma, mis on minu oma; pean kõik need uurivad pilgud, need tähelepanevad silmad ära kannatama ja vastama. — Mina lähen umbusklikuks, ei, ma olen seda juba, — kas me siis nii ruttu sisemiselt vananeme? — Oh aeg, jäta mulle see kõikumatu usalduse tundmus, mis laskis end kümme korda petta, et üheteistkümnendal korral siiski võiks inimesi usaldada! Ma ei mõista neid inimesi, kelle iseloom nõuab hoolikat, ettevaatlikku kaalumist, küünarpuud iga tüki tõelise tundmuse jaoks, mis nad teistele avaldavad.”

„Oh, armas papa, kui kurvalt venivad need päevad mul siin! — Mind on vallanud säärane lohutamatus, mida ei jaksa vaibutada häälekas rõõm minu ümber, ja nii sagedasti kui võin, poen säält alt teiste kirjust segamisest oma nelja vaikse seina vahele, et unistada lumega kaetud maailma vaadates ja olla üksi oma kibedate mõtetega. — Kui ma ainult tööd võiksin teha! Siis ehk tuleks öösiti uni iseenesest! Kui ilus see oli, kui mure üle nii kaua nutsin, kuni magama jäin!”

„Hääd ööd, papa! Väljas on pime, peaaegu niisama pime kui seeski, ja vaiksed tähed vaatavad kõrgelt külmalt võlvilt: on imelik, et ma neid nüüd peaaegu kardan ja nende kõne eest kõrvale põiklen, — ma ei taha neid mõista.”

„See rohke, rohke lumi õues teeb mu veel üsna segaseks! — Ah, ma tahaksin, et oleksin nii vana kui Teie ja Teil oleksid minu aastad: see oleks palju õnnelikum — kõigile!”

Kiiresti tärganud armastuse elamused ei saanud Koidla hinges veel selginedagi, kui teda sunniti juba loobuma oma armastatust. Laulikneiu valmistab see raskeid siseheitlusi, ta kaotas ajutiselt hingelise tasakaalu.

Kuid Koidula habras hing oli siiski niivõrd elastne, et ta ei katkenud esimestel saatuselöökidel.

Samal aastal, mil Koidula hingeliselt palju kannatas õnnetu armastuse pärast, avaldus esmakordselt tema draamailine huvisoon. Ta eestistas päälkirja all „Saaremaa onupoeg” saksakeelse jandi „Vanemuise” viieaastaseks juubeliks. Näitemäng leidis publikus sooja poolehoidu. See õhutas Koidulat jätkama näidendite soetamist. Ta koostas saksa kirjanduse aineil külajandi „Kosjakased” ja lõi oma algupärase näitemängu „Säärane mulk” (1872), mis on olnud paljumängitavaks tükiks eesti maalavadel aastakümneid. Koidula oli ka see, kes näitemänge „Vanemuises” lavastas ja nende ettekannet juhatas. Etenduste ajal mängis ta lauluosadele näitelava taga klaveril kaasa.

Nii näeme, et Koidula oli Eesti rahvuslikul ärkamisel tegev igal pool. Varahommikust hilisõhtuni töötas ta „Postimehe” toimetuses, sõnastas loomishetkil sügavatundelisi isamaalaule Tiigi tänava majakeses, tõlkis ja koostas pidupäevade eel näidendeid ning juhatas hiljem nende ettekandmist; võttis isa kodus külalisi vastu, pidas paljude tegelastega kirjavahetust — oli õieti kõikjal, kus midagi korraldati kodumaa hääks. Tal oli küll tuhat pisiülesannet, aga siiski ta seisis kõrgemal neist ettevõtteist, ta vaatas kaugele Eesti tulevikku, — sinna juhtis ta ka teiste pilgud.

Matk Soome.

Jannseni perekonna matkal Soome on oma eellugu. Soomes oli 1867. ja 1868. a. viljaikalduse tagajärjel suur näljahäda. Aineeline kitsikus oli niivõrd laialdane, et pöörduiti abisaamise palvetega ka väljapoole Soome piire. Eestis toimus kahjusaanud soome talupoegade abistamine „Eesti Postimehe” kaudu, sest Jannsen ja Koidula olid mõlemad innustunud hõimutegelased. Kui 1869. a. tekkis näljahäda Eestis, siis korjasid soomlased omalt poolt meile rahalist toetust. Rahasummade edasitoimetamisel algas kirjavahetus Koidula ja „Uusi Suometar’i” noore toimetaja Antti Almbergi vahel.

Koidula tänab oma isa ülesandel esimestes kirjades ohvrimeelseid soomlasi rahasaadetiste eest. Viiendas kirjast tellib ta endale Almbergi toimetatud ajalehe ja kuu aega hiljem läkitab ta Helsingi üliõpilasmaja ehituseks annetuseks omalt poolt kümme rubla, alla kirjutades „Üks eesti käsi ja süda”. Siitpääle sageneb kirjavahetus ja omandab järjest isikulisema tooni. Mõlemad kirjavahetajad on huvitatud teineteise vennasrahva seisundist ja saatusest. Koidulal on Soome kui laiem ja suurem isamaa alati meeles ja südames. Ta armastab põhjatuult, sest see tuleb Soomest ja toob talle tervitusi.

Koidula ootab kärsitusega kevadet. Tema hingeigatsuseks on sõita Soome. „Kevad küll toob meid Soomemaale,” kirjutab ta Albergile. „Soomemaa, Soomemaa! Ma tahan sind näha veel enne, kui juuksed hakkavad valgenema pääs!” Viimaks saabub kevad, meri vabaneb jääst, kauaoodatud matk on lähenemas. Maikuu aastal 1871 teatab Koidula oma hääle tuttavale Albergile: „Meie reisime siis, isa, minu noorem vend Harry — ja rõõmus, õnnelik Lydia!”

Juulikuus jõudis Jannseni perekond Helsingi. Venenahva külalistele oli säääl korraldatud südamlük vastu-võtt. Jannseni perekonna auks toimepandud pidulikust õhtusöögist võtsid osa kõik tolle aja nimekamad soome rahvusliku liikumise juhid, nagu Elias Lönnrot, Snellmann, Yrjö-Koskinen, Antti Alberg jt. See suurejooneline hõimuõhtu kestis läbi öö päikesetõusuni. Pidulikul koosviibimisel hinnati ülistavalt Jannseni ja Koidula isamaalist tegevust. Koidulale annetati hõimusepruse tähisena rohkesti lilli.

Siis sõideti Sise-Soome ja säääl imetleti tuhande järve maa kaunist loodust. Käidi tööstuslinnas Tamperel ja viibiti Kangasala kuulsa veestiku rannal, kus vaadeldi Soome suurejoonelist järvevaastikku. Janakkalas tutvuti rootsi rüütlimõisa suvise sisemusega. Matkajuht Swan kirjeldab käiku Hakoiste mõisa järgmiste sõnadega:

„Hakoiste mõisas oli harjunud viisil palju võõraid, mitukümmend, nagu inglise suurmõisas. Parun Boije ise oli just hiljuti tulnud Riia põllutöö-näituselt, nii et temal ja Jannsenil oli küllalt kõneainet. Seevastu tundus mulle, nagu oleksid naispoolsed aadlisvõõrad kui mitte just halvustavalt, siis ometi miski võõrastava uudishimu või

külmusega vaadelnud Lydia-preilit, kes esines siiski kindlana ja kõigist uhkemana. Igatahes ei tundnud nad eriti vaimustatud olevat, kui ta soovi pääle klaveri ette astus ja laulis: „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm!” ”

Janakkalast matkati Lopi kihelkonda Yrjö-Koskise mõisa. Sääl näidati suurt kivi, mille Yrjö-Koskinen kinkis vaimustatud Koidulale, aga selle tingimusega, et kivi Koidula-nimelisena jääks omale kohale.

Kogu matka kestel oli Koidula kõrgendatud, ülilõbusas meeleolus. Vastutuleva pulmarongi mõrsjale jagas ta osa Helsingis saadud lilledest. Südamlike lahkumistervituste saatel sõitis Jannseni perekond rongiga Viiburi ja säält Peterburi kaudu kodumaale. Kalleima kingina tõi Koidula Soomest pihutäie mulda kaasa, mille aetas lillepotti.

Soomest koju saabunud, luuletas Koidula neljaosalise tunderikka hõimulaulu „Soome sild.”

Jälle tõused minu ette,
Kaljuvalla kaunis rand,
Jälle purjed lahe vette
Mälestuse lootsik kann'd!

.....

Soomi, Soomi, ei sa kao
Meelest ega südamest!
Sulle õrnema ma jao
Jätsin hinge iludest.

Koidula matkamuljed olid niivõrd elavad, et ta pidi igatsevalt tagasi mõtlema Soomemaale. Ta ei suutnud unustada Soome järvi, kaljusid, männimetsi ja sõbralikke soomlasi. Palaval juulikuu päeval läheb ta aeda suure lõhmuse alla, istub sääl pingile ja mõtleb aina Soomest.

Talle meenub vanasõna, et ei tohi unustada seda talu, kelle leiba söödud. Nii ei saa ta ka oma vennasrahvast unustada, sest ta on toonud soome leiba kodumaale.

Kuid Koidula mälestuste kauneimaks kujuks on „Uusi Suometari” toimetaja Antti Alberg. Laulikneiu on temasse kiindunud armastusest tuksleva südamega. Ta läkitab Albergile südamliku kirja, mille lõpetab soojade tundeavaldustega:

„Tervitage minu poolt kõiki, kes end soomlasteks nimetavad ja kes veel mäletavad olendit, keda „Lydiaks” kutsutakse. — Mulle on armas mu Soomemaa ja ma ei unusta iial ega kunagi oma säälseid sõpru. Kõigepäält mitte Teid, kellel nii palju õigust on minult meespidamist nõuda! See on sügav, puhas, täis tõe, mitte fraas!”

Kärsitusega jäi Koidula vastust ootama. Kuid tema kaunid unistused purunesid. Kõigest sõprusest hoolimata suhtus Antti Alberg külmalt Koidula armastusse. Ta kirjutas oma austatud sõbratarile poolmanitsevalt:

„Aga — neiu, neiu! Teie käsete mind olla ettevaatlik ja kuidas toimite ise? Teie ei kõlba õpetajaks, sest et õpetaja peab ka ise tegema nii, kuidas ta õpetab. Jah, Teie tunnete kindlasti seda muistset juttu, mis räägib, kuidas keegi noormees kuulis ööbikut laulvat aias; ta astus ligemale laulu kuulama, aga ööbik lendas üle aia metsa; poiss läks järele, — linnu kaunis laul oli nõidunud teda, — aga ikka kaugemale metsa lendas ööbik, ahvatelles poissi endaga, kuni lõpuks täiesti kadus, jättes vaese noormehe üksinda leinama. — Ma tean, et teie tunnete E m a j õ e ö ö b i k u t, — ütelge, palun, temale, et ta ei laulaks nii ilusa häälega ühele soome poisile, kes on juba harjunud teda kuulama, sest see poiss siis vististi unustab kõik

muu, jätab oma tööd ja toimetused ja mõtleb aina ööbiku
pääle.”

Koidula mõistis seda kirja öieti. Hoolimata oma meele-
kibedusest suutis ta vähemalt hetkeliselt end lahti rabel-
da tundustekeerisest. Ta vastas iseteadvalt AlMBER-
gile:

„Austatud sõber! — Kas arvate, et Lydia on juba
unustanud terve Soomemaa ja soome rahva? Ei ole —
mõte ja meel on palju lennanud üle Soome silla mustade
mändide ja siniste järvede kodumaale, aga — pää on ol-
nud viimaks targem kui süda oma mõtlemata tegudega!”

„Ma ei saa küllalt imeks panna Teie rahva tarku ja
„ettevaatlikke” „muistseid jutte” poisist ja ööbikust: ma
olen selle jutu pähe õppinud ja enesele selgeks teinud selle
loo õpetuse — ma pean teist liiga palju lugu, mu armas-
tusväärne sõber, et Teid tahta asetada ebameeldivasse sei-
sukorda, kus Te oma Teist vanemat sõbrannat veel otse-
semalt peaksite hoiatama.”

„Mind teeb õnnelikuks teadmine, et teisel pool sini-
seid laineid sõbralikud mõtted mõnikord minuga tegemist
teevad. See pole mitte liiga palju ega ka liiga vähe?”

Nii luhtusid Koidula südames hellitatud harmoonilise
armastuse lootused. Laulikneiu taganes lõplikult oma sü-
gavamaist tundeist ja usaldas end saatuse hoolde.

Naitumine.

Koidula oli selleks liiga koormatud rahvuslike kohustustega, et mõtelda omaenda tulevikule ja selle hääks midagi korda saata. Isiklikust hääolust võis ta unistuslikke kujutlusi luua vaid harvul puhkehetkil. Kuna ta sisimad soovid ei täitunud, tabas teda oma eluõnne otsingul abituse tunne.

Ei tule unustada, et Koidula oli juba kahekümneseitsme-aastane. Tema paremad neiupeõlve aastad olid kulunud ajalehe toimetustoa hallide seinte vahel. Ta otsis väljapääsu sest kurnavast ajalehe „sepipajast.”

Pärast Almbergi äraütleva kirja saabumist oli Koidula enesetunne niivõrd riivatud, et ta polnud suuteline kaalutletult toimima. Paljude kodumaasõprade üllatuseks kihlus ta 1872. a. novembrikuus saksastunud lätlase Eduard Michelsoniga, kes oli ametilt sõjaväe arst.

Koidula mõrsjapõlve meeolud kajastuvad tema kirjades Almbergile ja Kreutzwaldile. Ta algatusvõime ja tahtejõud on nagu halvatud, sest ta on sattunud mingisugusesse ebamäärasesse meeolusse. Arad ja rahutud on tema tuleviku-aimused.

Almbergile saadetud kiri, millele on lisatud kihlakaart, lõpeb lüürilise alatooniga :

„Loodan, et ma õnnelik saan olema. Kindlus seisab Jumala ja tuleviku käes.

Rääkige mulle midagi Soomest, mul on janu selle järele! Tõelge mind, tahan seda rahulikult kannatada, sest mul oli ju sulg ja käsi — ei, mul polnud enam ühtki! Aga kirjutage mulle midagi Soomemaast — o palun!

Varsti saab üks aasta — üks aasta! Ons see nii? Lihavõtted ei või surra.

Ma pole haige — olen väga terve; aga väljas ei taha kuidagi roheliseks minna; võib-olla tuleb see sest.

Kirjutage mulle midagi Soomest ja ärge unustage, et mina seda kunagi ei unusta. See on nii ilus, nii ilus!

P. S. Mu peigmees on arstiteaduse doktor, ta viib mind — Venemaale! Ta on ülikooli stipendiaat, nii peab see siis olema. Mu laulatus on alles talvel.”

Pääle kihlust Kreutzwaldile läkitatud kiri sisaldab muuseas järgnevaid kurbi aimuslikke ridu:

„Armas papa Kreutzwald! — See ärritus, mis toimetustöö ja säääl kõrval veel need teised asjad, mis tulemas, enesega kaasa toovad, ei ole mulle ei ihule ega hingele hääks tulnud, — ah papa, kas ma küll elades veel peaksin terveks saama, nagu enne olin? Kas minu töö ja tegevuse kõige mõjusam aeg tõesti juba seljataga peaks olema? Ma olen nii närvlik, nii ütlemata närvlik, minu oma mõtted teevad mulle valu, iga vähem kui asi, mis harjunud viisist kõrvale läheb, ei lase mind ööd otsa magada. Sellega ma väsitän kõiki, kellega kokku puutun, ja kui ma oma närvlikku hellust ja ärevust katsun alla suruda, siis läheb asi selle läbi veel pahemaks. Mis siin teha? Nõnda peab mehele minema.”

Koidula naitumine Michelsoniga oli suureks pettumuseks nii Kreutzwaldile kui tema teisile austajaile. Raske

oli neil harjuda mõttega, et eesti innukaim isamaalaulik läheb abikaasaks saksameelsele läti korporandile. Keegi Koidula meestuttavaist kirjutas talle endale:

„Meie mõtlesime, et isamaa üksi oleks Teie armsam. Ainult sel puhul, kui Teie peig või tulevane mees niisama armastab, või kui Te temas säärast armastust võite äratada, on Teil võimalik kasvava vaimustusega oma tööd jätkata.”

Need pahad ended ei lasknud kaua end oodata. Koidula nuttis kui väike laps, kui ta märkas, et ta luuletused olid ahju visatud ja säääl ära põlesid. Sellest kurvast loost jutustab ta Kreutzwaldile:

„Teie ju vist ei teagi veel, papa, et ma kõik oma laulud pidin tulle jätma — peaaegu kõik, kõik! Selle õnnetu hoobi järele olen hoopis otsas! Terve kogu, muuseas kümme trükivalmis jutustavat luuletust, läks agara koristaja tüdruku õnnetu käe läbi mu kirjutuslaualt paberikorvi ja säält ahju! Parandamatu kahju minule, — või ehk peab see olema üks märk selle kohta, mis ma edaspidi mitte enam ei pea tegema? Sellest on nüüd üle kahe kuu kulunud, ja ma pole ennast ikkagi veel suutnud rahustada! — Siin olid vahest mu kõige paremad tööd, mis hukkusid selle koguga. Ma valasin — ma ei hakka seda salgama — kibedaid pisaraid selle õnnetuse pärast: minu elu, mu sisemine elu elas ju mu lauludes!”

Abielu ähvardas Koidulat eraldada oma armastatud maast ja rahvast. Esialgu püüdis ta seda kartust endas maha suruda ja end lohutada üldinimliku rahvusvahelise vaatekohaga, tähendades oma kirjas Kreutzwaldile: „Kas Teie ei usu, papa, et esimeselastmel on inimene, ja alles teisel rahvus, — ma ei tunne, et abielu tõttu minu vahekord mu rahva vastu milgi kombel kannataks või

muutuks, kuigi mu peigmees on saksameelne." Kuid ta oli niivõrd kindlate sidemetega ühendatud kodumaaga, et juba lühikesel reisil Venemaale igatses linnuna lennata oma kodukohta.

Just enne pulmapäeva katkeb Koidula ja Kreutzwaldi kirjavahetus. Viru laulikule tundus Koidula abielu Michelsoniga talumatu hoobina. Ta saatis Koidula soovil pulmaõhtul kõik viimase kirjad tagasi. Oma pulmapäeva läkituses heitis lauluisa pilgu möödunud kuuele aastale, mil ta oli kirjavahetuses Koidulaga, ja kirjutas aruandvalt:

„Armas ja austatud noorik — proua! — Meie vahel — seda tohime vastastikku tunnistada, ei ole küünemusta väärt midagi sündinud, mis tagajärele südamele võiks koormat teha ehk Jumal patuks arvata, siiski elab maapinnal rohkesti rahvast, kellel võimalik ei ole mõista, et sugulaslike hingede keskel tuline sõprus võib kasvada.”

Koidula pulmad peeti 19. veebruaril 1873. aastal. Lauatus toimus Jannseni majas, Tiigi tänavas, kell 11 enne lõunat. Pulmalisi oli võrdlemisi vähe, sest kutsutud oli ainult lähem sõpruskond.

Pärast pulmi asus noorpaar pikale teekonnale. Kuna Tartu-Tapa raudteed veel polnud, tuli umbes 150 km sõita posthobustega. Siis jätkati matka rongiga ja üle jää sõideti saaniga sõjasadamasse Kroonlinna.

Kroonlinnas.

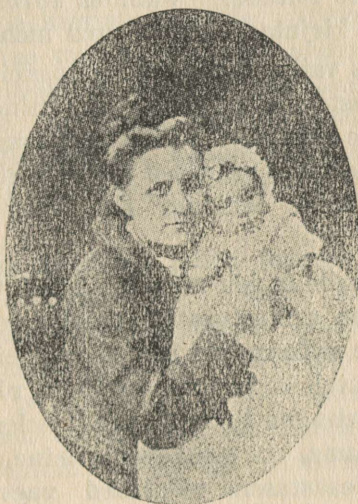
Uus asukoht — Peterburi läheduses asetsev Kroonlinn — suurte kasarmutega ja üksluse maastikuga tundus Koidulale sünge vanglana. Kõikjalt haigutas vastu masendav külmus. Ainult meri ja taevas lohutasid mõnel hetkel looduse ilust mahajäetud luuletajat. Ta otsis endale uut tutvuskonda, et vaimselt värskeneda. Kuid säälnel sõjaväelastest koosnev vaimutu seltskond ei suutnud siseemiselt rahuldada ta ergast hinge. Koidula tundis Kroonlinnas end võõrana ja kodutuna, mitte suutes kontakti astuda säälse ümbrusega. Töörikas noorus oli teda juba koormanud närvlikkuseni. Sellele lisanesid Kroonlinnas vaimline üksindustunne ja piinavad igatsused kodumaa järele.

„Koidula kogu elu Kroonlinnas oli üksainus kojuigatus,” sõnab ta vend Eugen Jannsen. Võõras keel ja võõrad kombesid rususid ta hinge. Ta oli kojuigatsusest suremas. „Oh kodumaa, oh kodumaa, mu kuldne Liivimaa!” kirjutas Koidula kolm nädalat pärast oma pulmi. „Kui siin poleks sinist taevast ja päikese paistet — ah, siis ei jaksaks enam kannatada.”

Koidula loodab lohutust oma endiselt sõbralt Kreutzwaldilt. Kuid Võru tohter arvab hääks vaikida. Kui Koi-

dula jäämineku aegu on sunnitud luuvalu pärast voodis lebama, siis ei suuda ta end talitseda, ta saadab terava kirja Viru laulikule. Kreutzwald jääb hoolimata neist sapiseist sõnust rahulikuks. Alles juulikuus läkitab ta vastuse, mis on ta viimne kiri Koidulale.

Nagu alati, nii oskab Kreutzwald ka oma lahkumiskirjas õieti hinnata Koidula päratut olekut võõrsil. Ta lausub veenvalt: „Võib olla, pole ükski teine inimene Teie vastu nii otsekohene olnud kui mina; et Teil lahkumine Tartust ja Liivimaalt raskeks läheb, seda ütlesin Teile ka, Teie olite liiga kindlasti oma juurtega Eesti mulda kasvanud.”

Koidula oma tütre Heddaga.

Need olid viimsed sõnad vanalt häält sõbralt Kreutzwaldilt. Kuid temagi oli Koidula ära pahandanud. Pääle omaste polnud nüüd Koidulal ühtki sõpra, kes teda oleks mõistnud, kellele ta oleks võinud usaldada oma varjatuid soovid.

„Elu muutub siin üha ebamugavamaks ja vastumeelsemaks,” kirjutab Koidula. Kõik on nii igapäevane, üksluine ja rõõmutu.

Rahustavat lohutust otsivale hingele oleks Koidula kahtlemata leidnud oma perekondlikust elust, kui see oleks olnud täiuslik. Ent abikaasade ellusuhtumine oli niivõrd erinev, et lähedama teineteise mõistmiseni iialgi ei jõutud. Mehele jäigi võõraks Koidula mõttemaailma sügavus, ta püüded ning rahvuslikud harrastused. Aga Koidula omalt poolt ei suutnud taluda mehe liiga materiaalseid huve. Siiski ta armastas abikaasat, oma tahtejõuetuses temast sõltudes. Viibides 1875. a. õe Eugenie pool Tallinnas, kirjutas Koidula oma mehele:

„Olen kõiges vaikuses pidanud seda meie õnnetuseks, et oleme läinud aasta jooksul olnud ilma mingisuguste vaimliste harrastuste sidemeta ja ilma mingisuguse asjalikuma mõttevahetuseta, mida esimesed talved meile ometi teatud määral võimaldasid. Muidugi on selles Sinu arstiamet süüdi olnud.”

„Tahaksin Sulle ütelda nii palju hääd, tänada Sind nii südamlikult Sinu armastuse ja sõpruse eest. — Oi armastam, juba kõige väiksematki lootust, et meie tegevus nelja seinavahe vahel muutub kooskõllalisemaks ja rõõmsamaks, jätkub selleks, et teha mu tunde ja päevi heledamaks. Vahest õpin veel unustama, et olen vana naine, — nii vana, et kolmekümnekaheaastasena mõnikord vaevalt veel jaksan oma läinud noorust meelde tuletada.”

Suuremad ja puhtamad rõõmud elas Koidula läbi armastavana emana. Tema esimene laps Hans-Voldemar sündis 1874. a.

Koidula armastas teda väga südame-soojalt. Kogu oma hoole ja armastuse pühendas ta temale, jälgis heldi-

musega poja arenemist ning õpetas talle agaralt eesti keelt. Ta laulnud pojale enda loodud hällilaule, nagu ta ise sellest jutustab: „Kui esimest korda talle enda tehtud laulu laulsin, kuulas ta teraselt, ja sellest sai ta armsaim laul, — millisest asjaolust räägib silmanähtavalt võimas sünnipärane armastus ja kiindumus eesti keele vastu!” Kuid see noor elu, keda ema nähtavasti tahtis kasvatada oma rahva rõõmuks, kustus juba varases lapseas.

Perenaise ülesanded ja ema kohustused sundisid Koidulat eemale jääma kirjanduse lugemisest ja laulude loomisest. See tundus talle otse talumatuna, et ei saanud oma vaimu värskendada kirjandusteoste ja muusikapaladega. Koidula kurdab oma õele: „Mitmed kuud (sügisest pääle) ei tea ma enam, kuidas avatud raamat välja näeb, kuidas ajakirju loetakse või käed muusikariista külge pannakse! Nädalate kaupa ei ole ma oma nelja seina vahelt välja saanud.” Kodused tööd kurnasid Koidulat niivõrd, et ta juba varakult hakkas mõlgutama surmamõtteid.

Eriti raskeks muutusid luuletajannale aastad 1875 ja 1876. Neil kannatusrikkail päevil kirjutas murelik Koidula: „Vaevalt kolmkümmend aastat vana, näen ma ennast hallide juustega — viimaste aastate tagajärg, mis mind on asetanud mulle täiesti võõrasse ning sisemiselt igavesti võõraksjäävasse ümbruskonda.” Aga ta lõpetab optimistlikult: „Noh, me peame ka sellest üle ja edasi saama.”

1876. a. suvel sündis Koidula teine laps, tütar Hedda. Ta ema-mured küll suurenesid, aga ühes sellega tõi tütar uusi rõõme majja. Lapsed pakkusid talle palju lõbu, uut ja huvitavat.

Välismaa-reis katkestas paariks aastaks Kroonlinna

ühetoonilise elu. Nimelt sai dr. Michelson 1876. a. riigi poolt stipendiumi edasiõppimiseks Saksa tähtsamais ülikoolis ja Viinis. See matk — vähemalt selle esimene pool — oli hele, rõõmus laik Koidula elus, millal ta võis kirjan- dust ja kunsti nautida.

„Mul on nii lõpmata hää ja meeltemööda olla. Kaks vii- mast nädalat on olnud üksainus pidu,” kirjutab õnnelik Koidula Breslaust. „Paranen hingeliselt otse silmanähta- valt, ehitan jälle olematuid õhulosse.”

Reisu lõpp aga kujunes kurvaks majandusliku kitsi- kuse ning perekonna suurenemise tõttu. Need kannatus- rikkad nädalad veetis Koidula Viinis. Ta lebas paar näda- lat haigevoodis. Raha polnud nii palju, et oleks saanud nälgivale perekonnale korralikult toidupoolist muretseda. Ahastuses hüüab Koidula: „Looja hoidku perekondliku välismaareisu eest, kui raha on vähe!”

Välismaareisule järgnes veelgi masendavam ja kur- vem sündmus: Koidula silmatera, südamest armastatud ainus poeg Hans-Voldemar suri Tartus leetrihaigusse. Koidula arendas muremõtteid: „Meie, emad, peame ju kõik nii suuri koormaid kandma, et keegi meid ei või aidata kui ainult mure ja vaev ise, ning on õnn, et meil vähemalt need on olemas.” Et poja mälestus pühana pü- siks ema teadvuses, võttis Koidula tema kalmult endaga Kroonlinna kaasa siidkotikesetäie kodumaa mulda.

Enne ja pärast välismaamatka viibis Koidula pikemat aega oma isa kodus. Siin sai ta mahti endise noorusliku tuhinaga kaasa töötada rahvusliku liikumise alal. Ta võttis osa keisri auks korraldatud aktusest ja laskis sää- lidukõnelejat Kreutzwaldi elada. Kui isa Jannsenit tabas halvatus, siis kutsus Koidula „Eesti Postimehe” noored kaastöölised, eesti üliõpilased, Jannseni majja, pidas neile

sütitava lauakõne ja pöördus nende poole tungiva palvega: „Nemad kõik toetagu oma hinnata kaastööga „Eesti Postimeest!” Ühine: „Jah toetame!” oli vastuseks. „Nii tungis Koidula kõne südamesse,” sõnab pastor J. Bergmann.

Tagasi jõudnud Kroonlinna, tundub Koidulale säälnu elu pärast välismaareisu ja kodumaal viibimist päris rahulikuna. Kuid reisumälestused haihtuvad peagi ja tekib jälle kojuigatsus. Kodumaalt saabub talle aiva ebameeldivaid teateid poliitilistest lahkhelidest. See tumestab Koidula ideaali — isamaad, kuhu ta ikka oma unistusis põgenes. Koidula püüab rahvajuhte lepitada ja ühisele tööle virgutada. Oma kibestunud isamaalise paatose suleb ta soneti vormi:

Nad taovad su tüve sisse talva,
Mu Eestimaa! Ei lillelaulu luua,
Mul enam sünni teretusi tuua,
Ei lindudele! Hüüa, sarv, ja valva!

Kui enne sa ei ehitanud halva:
Kus nüüd nad rahvaelu üdi juua,
Su paleusi püüdvad võlla puua, —
Mu nõder luule, helise ja salva!

Miks värised, et väeti sa ja vaene?
Kui sinus kiirgab tõsiduse loit,
Siis sinu säde nagu ehalaine:

Tal taevast tärkab noore elu toit!
Ei võida enam pimeduse paine —
Vaid üle ilma lendab kõrge koit!

Jälle rõhub Koidulat painav üksindustunne. Luuletaja leiab, et ta on kõigist südamelähidasist omakseist eraldatud, — külmus ja hingetus ümbritsevad teda. Rahvusli-

kud mõtted ei leia Kroonlinnas üldse pinda, need on sääli täiesti määratud hävingule. Ainult sisimas tundmuses võib ta eestlaseks jääda. See teadmine lohutab teda, nii et ta ei kaota usku tulevikku.

Meeltülendavaks vahelduseks olid Koidulale ta külas-käigud Jakob Hurda perekonna poole Peterburi. Siin võis ta unustada Kroonlinna masendava elu, vestelda säravi silmi isamaalisist harrastusist ja tunda end koduse-na kaasmaalaste keskel, kellede südamed olid samuti haaratud eestluse kaunist aatest.

Mida kauemini jäi Koidula maapakku, seda talumatumaks muutus talle sääline kannatusrikas elu. Esiailgu oli tal julgust kurta oma hädasid kaasinimestele, aga hiljem kannatas ta vaikides, sõnatult. Kadunud oli Koidula elumõte, ainuüksi lapsed tiivustasid teda eluteed jätkama.

„Meie elu kõige puhtamad õied surevad ühes meie lastega,” kirjutas Koidula, „kõik muu pole väärt poolt silmapisaratki, — kõik on tühine! Õlekõrregei väärt poleks meie elu ilma nende meie armsamateta!”

Oma sügavamad valutundmused avaldas Koidula luuletustes. Kustumatus kojuigatsuses laulis ta kaebavalt, raskemeelselt:

Tule, oh kevade, tule ja too mind!
Elu siin külmab ja uhke maailm,
Tarretand tiivaga väriseb voolind,
Tarretand laulud tal, sumine silm.
Miks ma siis otsisin võõralta ilu,
Võõralta varju, tuge ja nõu?
Marudeks kasvanud kodune vilu,
Imeb mul soontest nooruse jõu.

Koidula vananeb varakult. Juba kolmekümneviieaastasena on ta täiesti hallpäine. Korduvalt mainib ta oma

õele kurba tõde: „Lähen vanaks.” Ometi pole temas kustumud isamaalised tundmused. Igatsevad helid kodumaast saadavad teda surmatunnini.

Kroonlinna elu mõjutab halvavalt Koidula tervist. Ta satub emalt päritud vähktõve küüsi. Haiguse suurenemisega lisanduvad ka hingelised piinad. Juba oma kirjades 1881. a. kaebab ta haiguse tekitatud väsimust:

„Mu tervis ei ole küllalt hää. Ehk ma küll päris haige pole, tunnen ainult üldist jõudude vähenemist.”

Koidula haigusaastail.

Õnnetu matk talvel Oranienbaumi randa omakorda mõjutas ta hädist tervist. Tagasisõidul Oranienbaumist sattus Koidula lumetuisu kätte. Mitu kilomeetrit Kroonlin-

nast eemal kukkus Koidula saani küljeli kaldudes lumme. Tuisu tõttu ei pannud voorimees mahakukkunu hüüdeid tähele, vaid kihutas edasi. Koidula sumas lumes vaevu edasi, kuni paari tunni pärast saabus väsinuna koju. Tütart mäletab, kuidas ema tule ääres end soojendanud ja läbimärgi riideid kuivatanud.

Koidula haigestus kaunis raskesti 1882. a. lõpul. Ta vasemas rinnas andis end valusasti vähk tunda. Järgneval aastal korraldas Peterburi osav haavaarst lõikuse, mis õnnestus hästi, nii et Koidula tundis end ajutiselt täiesti tervena.

Michelsonide lastehoidja jutustab, et Koidula pole saanud öösiti hästi magada. Unetuul õil olnud tal viisiks kirjutada või lugeda öölambi hämaras valguses. Hommikuti katnud öölauda täiskirjutatud paberilehed. Nii mõnigi kord olnud sääl ka „Eesti Postimehe” numbraid.

1885. a. ilmub Koidula rinnas uuesti vähk. Pannakse toime jälle lõikus. Kuid see ei too haigele kergendust, sest haigus on tunginud liiga sügavale.

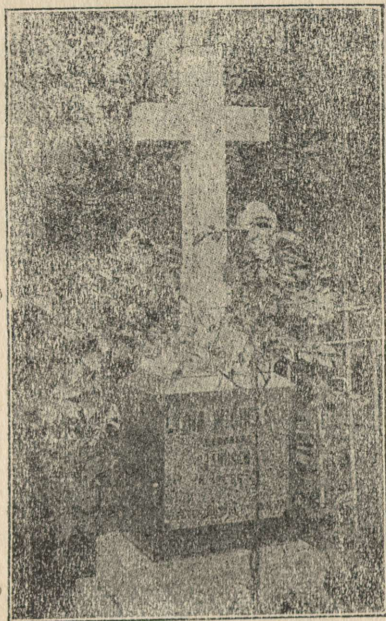
Haigevoodis lebades tundis Koidula igavust. Ta palus, et tema voodi juures istutaks ja temaga räägitaks. Tema loomupärane kalduvus sundis teda kaasinimeste seltsis olesklema.

Kevadel 1886 halvenes veelgi Koidula tervislik seisund. Kuid isegi suurimate valude hetkil ei unusta ta oma lapsi. Ta on huvitatud nende edaspidisest kasvatusest ja tulevikust. Luuletaja suurimaks sooviks on, et tütreid õpiksid hästi majapidamist tundma, milles tal endal oli väga vähe teadmisi.

Päikesepaistelisel kevadehommikul istub ta lahtisel rõdul. Lapsed toovad talle kollaseid võililli ja kauneid toomeõisi. Haige võtab lilled naeratavalt vastu ja silitab õrnalt tütrekeste päid. Nii möödub Koidula viimne kevad.

Kandes surma eelaimusi hinges, kirjutas truu isamaa-
laulik värisevi käsi pliiatsiga lahkumislauetuse oma ar-
mastatud kodumaale.

Hinge pisaratest sulle
pärga püüdsin punuda,
hõlmad lahti hoia mulle,
hinge ilu, Eestimaa.

Koidula haud Kroonlinnas.

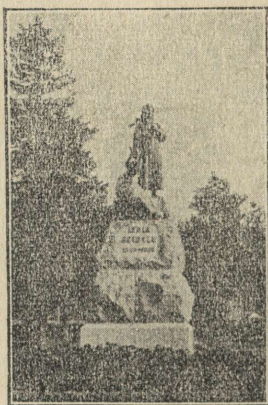
Koidula peab tahtmatult tunnistama: „Haigevoodi on
nüüd minu ainus kodumaa.” Haigus on äärmiselt kur-
nav, aga Koidulal jätkub meelegendlust vaikseks kannata-
miseks. Omakseid kodumaalt ei saa ta unustada, neile lä-
kitab ta tervitusi: „Jumalaga, mu armsad, ja jääge ter-
veks, vanad kui noored! Olen väsinud.”

Oma õele kirjutas ta juunikuu algul:

„Mu jõud vähenevad, ja ma ei kardagi midagi nõnda, kui et lõpp äkki üllatab, enne kui tean, et lapsed ja kodu on hää hoole all. Mu tervis oli neil päevil halb, nelipühi päevad olid mulle tõeliseks kannatusnädalaks. — Tehku armas Looja kõigele sellele lõpp, mina omalt poolt lepin juba meelsasti viimse puhkusega.”

Juulikuus raskenes haige seisukord päev-päevalt. Koidula vend jutustab temast järgnevalt:

„Nägin luukeret, mida kattis ruske nahk: silmad olid kinni, huulilt kuuldus vahetpidamata tasast soigumist, olgugi et haigele oli parajasti morfiumi pritsitud. Ütlesin: „Kõik tasutakse sulle kord!” Ta sosistas: „Ma pole midagi ära teeninud!”

Koidula mälestussammas Pärnus.

30. juulil 1886. a. sulges Koidula oma silmad igavesele unele, rahulikult, „soovideta ja pääsemist igatsedes”. Ta oli 42 aastat, 7 kuud ja 18 päeva vana.

Vanemad saatsid lohutamatus leinas oma aiast roose, milledega kaunistati Koidula puusärk seestpoolt. Ta sän-

gitati Kroonlinna saksa surnuaiale, kus ta praegugi vastu oma südamesoove puhkab. Koidula haud on lihtne. Tema kalmu, mis on piiratud raudaiaga, ehib valge marmorist.

Eesti noored ja vanad pole unustanud oma suurimat ja sügavatundelisemat isamaalaulikut. Tänuliku eesti seltskonna poolt püstitati Koidulale 1929. a. suvel Pärnus mälestussammas. See kujutab Koidulat püsti kaljul: huuletaja pahem käsi raamatuga on surutud rinnale, kuna parem käsi toetub lüürale. Mälestustahvlid on Koidulale asetatud Pärnu Ülejõe koolimaja seinale ja Tartus Tiigi tänavas asuva endise Jannseni elamu esiküljele.

Samuti on korduvalt samme astunud Koidula põrmu toomiseks kodumaale. Kahjuks pole välismaa võimud seda siiski võimaldanud. Nii ei ole eestlasil seni õnnestunud teostada oma armastatud isamaalauliku palavaimat igatsust.

Järeilmärkus. L. Koidulast on ilmunud põhjalik monograafia Aino Kaldalt („Tähelend”), mida ka käesoleva vihu koostamisel on korduvalt kasutatud. Keda L. Koidula elukäik huvitab lähemalt, neile soovitame tutvuda sellega.

Kirjandust.

- M. J. EISEN, Koidula Kroonlinnas, 1914.
- AINO KALLAS, Tähelend, 1929.
- M. KAMPMANN, Eesti kirjandusloo peajooned II, 1933.
- KOIDULA JA ALMBERGI kirjavahetus, 1926.
- KOIDULA kirjad omakseile, 1926.
- KREUTZWALDI JA KOIDULA Kirjavahetus, 1910–1911.
- K. MIHKLA, Eesti kirjanduse ülevaade I, 1932.
- TRÜKKIMATA käsikirjad ja kirjad Eesti Kultuuriloolises arhiivis.

Eesti Rahvuslikud Suurmehed

Elulooline kirjastik noorsoole.

Ilmub sarjadena, igas sarjas 6 elulugu -vihikut à 48-64 lhk. Sarja hind broš. kr. 2.50, pappköites kr. 2.70, linases köites kr. 2.85. Üksikvihik 50 senti.

II sari.

Nr. 7. Aug. Hanko: **LEITN. JULIUS KUPERJANOV.**

Partisaanide löögivaimu kehastaja.

J. Kuperjanov oma otse hulljulgete vägitegudega ja suure organiseerimisvõimega on oma nime vist küll kõige hiilgavamate tähtedega kirjutanud meie Vabadussõja ajalukku. Aug. Hanko, omaaegse kaitseministri esituses muutub ta meile taas elavaks ja vaimustavaks eeskujuks sangarlikkusest ja eneseohverdamisest.

Nr. 8. Joh. Kaup: **KAPTEN ANTON IRV.**

Soomusrongide löögivaimu kehastaja.

A. Irve otse legendaarne tõus allohvitserist divisjoniülema kohustetäitjaks, tema vaprad vägiteod Maaailma- ja Vabadussõjas tõusevad selles vilunud ajakirjaniku noorsookohases esituses elavalt silmade ette. Koos eelmisega nad moodustavad põneva ülevaate meie ajaloo saatuslikumast ajastust - vaenlase sissetungimisest kuni Tartu ja Lõuna-Eesti vabastamiseni Eesti vägede poolt.

Nr. 9. Fr. Toomus: **AUGUST KITZBERG.**

Eesti algupärase draama looja.

Mida eesti kirjandusele E. Vilde oli romaani alal, seda oli A. Kitzberg näitekirjanduses. Tema elulugu on idülliline pilt väsimatust töömehest ja lahkest inimsõbrast, kes oma teoste ja oma isikuga on leidnud tee paljude südamesse.

Nr. 10. A. Looring: **MATTIAS JOHANN EISEN.**

Kirjamees ja rahvaluulekoguja.

Eesti produktiivsemaid kirjamehi, maailma suurimaid rahvaluulekogujaid, uueaegse karskusliikumise rajajaid Eestis, populaarseid seltskonnategelasi - nii mäletavad M. J. Eiseni patriarhaalset kuju veel paljud ja niisugusena annab ka tema elukäigu innukas uurija A. Looring meile temast huvitava pildi.

Nr. 11. Nigol Andresen: **MIHKEL MARTNA.**

Eesti sotsialistliku liikumise isa.

M. Martna polnud mitte ainult Eesti sotsialistliku liikumise vanemaid ja populaarsemaid juhte, vaid ka teeneterikas riigimees meie iseseisvusvõitluse algpäevilt. Tema aus ja sirgejooneline isik on leidnud hindamist niihästi maailmavaatelistel sõprade kui ka vastaste poolt. Pilt, mille maalib temast üks tema parimaid tundjaid ja võitluskaaslasi, N. Andresen, on inimlikult lähedane ja tõetruu.

Nr. 12. M. Pukits: **JOHANN KÖLER.**

Eestluse eelpost Peterburis.

J. Köler oli neid väheseid eestlasi, kes võrsudes kehvast talutarest tõusis omal jõul tunnustatud kunstnikuks ja raius enesele tee keisrikotta ning Venemaa päälinna kõrgemasse seltskonda, jäädes seejuures alati ustavaks eesti rahvuslaseks. Tema elulooga kerkib meie silmade ette rida pilte ärkamisaja rahvuslikest võitlustest.

Eesti Rahvuslikud Suurmehed

Elulooline kirjestik noorsoole.

Ilmub sarjadena, igas sarjas 6 elulugu - vihikut à 48—64 lhk. Sarja hind broš. 2.50 linases köites 2.85. Üksikvihik 50 snt.

III sari.

Nr. 13. Karl Mihkla: **LYDIA KOIDULA.**

Rahvusliku ärkamisaja suurlüürik.

L. Koidula dramaatiline, tähelennuline elukäik on annud tänuväärt materjali paljudele elulookirjutajatele. Tuntud kirjandusloolase K. Mihkla teos väärrib tähelepanu eriti just nüüd, kus L. Koidula 50-a. sünnipäeva puhul üle maa korraldatakse L. Koidula õhtuid.

Nr. 14. J. Pert: **AMANDUS ADAMSON.**

Eesti mineviku suurkujur.

A. Adamson oli üks neid, kes juba aastakümnete eest eesti kunsti viis euroopalisele tasemele ja kellele Venemaal usaldati kõige suuremaid riiklikke tellimusi. Tema tõus orbunud meremehepojast kunsti tippudele mõõdub me silmade eest kui põnev film.

Nr. 15. Kusta Raud: **JUHAN LIIV.**

Eesti traagilisim kirjanik.

J. Liiva traagiline saatus on juba ammu kõitnud noorte tähelepanu, tema õrnpöene luule aga kuulub meie lüürika parimate saavutiste hulka. Tuntud koolikirjanik annab selles vihus põgusa, noortele jõukohase ülevaate selle erakordse isiksuse kujunemisest.

Nr. 16. Joh. Kaup: **MIHKEL VESKE.**

Keeleteaduse pioneer ja isamaalsuse raudne tulehoidja.

Dr. M. Veske oli väheseid eestlasi, kes juba möödunud sajandi teisel poolel äärmiselt suurte raskustega võideldes tõusis ülikooliprofessori kõrgele ametikohale. Ta julge, mehine esinemisviis on selles vihus kaasakiskuva värskusega edasi antud.

Nr. 17. Jaan Roos: **JAKOB HURT.**

Eesti vanavara kuningas.

J. Hurta on vaadeldud mitmelt seisukohalt ja selle järele ka mitmeti hinnatud. J. Roos püüab teda näidata ta elutöö väärtuslikumast küljest — maailma suurima rahvaluule kogujana, laskumata liigsesse idealiseerimisse. Meie ärkamisaja mõistmisele aitab see teos palju kaasa.

Nr. 18. A. Aret (Kallits): **PEETER PÕLD.**

Eesti hariduse teenäitaja.

P. Põllu, meie esimese haridusministri, Tartu ülikooli pedagoogika professori õilis kuju on tõesti väärt, et seda ikka uuesti pealekasvava noorsoo silmade ette manada. P. Põldu pole vaja kunstlikult idealiseerida — kogu tema elu oli paleuslik tervik.

IV sari ettevalmistusel.